

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی
مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی
با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

تحلیل محتوای توصیفی تصاویر تمام کتاب‌های درسی ریاضی دوره ابتدایی از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی

آمنه منوچهریان^۱، سیمین هاشمی^۲

^۱ دانشجوی دکتری رشته ریاضی محض دانشگاه آزاد اسلامی گرگان

manouchehriana@gmail.com

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی گرگان

Simin.hashemi1071@gmail.com

چکیده

با توجه به اینکه کتاب‌های درسی، مهم‌ترین منبع آموزش مورد استفاده دانش‌آموزان و ابزاری در دست نهاد آموزش و پرورش است، در پژوهش حاضر هدف اصلی، تحلیل محتوای توصیفی تصاویر همه کتاب‌های درسی ریاضی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی می‌باشد. از آنجا که مخاطبان این تصاویر فراگیران دختر و پسر (با دو جنس متفاوت) هستند، این نکته نباید فراموش شود که در انتخاب تصاویر کتاب‌های درسی، حد اعتدال رعایت شود چراکه اگر در تصاویر کتاب به یک جنس توجه کمتری شود این نابرابری می‌تواند به طور ناخودآگاه بر اعتماد به نفس و احساس ارزشمندی افراد تاثیر منفی بگذارد. روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. جامعه آماری شامل همه کتاب‌های درسی ریاضی دوره ابتدایی و نمونه آماری شامل تصاویری که از اشخاص بهره گرفته شده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که در کل از ۶۳۵ تصویر که از اشخاص جهت بیان یک مطلب یا انجام یک فعالیت خاص در آن استفاده شده است، ۲۹۵ تصویر یعنی ۴۶/۴۵ درصد تصاویر مربوط به جنس مذکر، ۲۶۷ تصویر یعنی ۴۲/۰۴ درصد تصاویر مربوط به جنس مونث و تنها ۷۳ تصویر یا به عبارتی تنها ۱۱/۴۹ درصد تصاویر مربوط به تصاویری است که هر دو جنس کنار هم و در تعامل باهم هستند. داده‌های به دست آمده نشان می‌دهد که غالب توجه تصاویر کتاب‌های ریاضی دوره ابتدایی بر روی جنس مذکر می‌باشد که این امر به نوبه خود نوعی تبعیض جنسیتی به حساب می‌آید. نتایج تبعیض جنسیتی بین فراگیران دختر و پسر در آینده مشکلاتی را به وجود خواهد آورد که در وهله اول خود شخص، در مراحل بعدی خانواده اش و در نهایت امر گریبانگیر جامعه خواهد شد.

واژه‌های کلیدی

تحلیل محتوای توصیفی، تصاویر، ریاضی، جنسیت

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۱. متن مقاله

با توجه به اینکه کتاب‌های درسی، مهم‌ترین منبع آموزش مورد استفاده دانش‌آموزان و ابزاری در دست نهاد آموزش و پرورش است، از اهمیت خاصی برخوردار است. همچنین در فرایند برنامه‌ریزی درسی، تهیه و تدوین محتوای آموزشی مناسب، بخصوص در نظام آموزشی متمرکز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. ریاضیات یکی از دروس مهم و اساسی دوره ابتدایی است که متأسفانه با افت تحصیلی و نگرش منفی دانش‌آموزان روبرو شده است، از اینروست که تهیه و تدوین محتوای کتاب‌های درسی ریاضی با توجه به ملاک‌هایی که موجد یادگیری معنی‌دار است یک ضرورت محسوب می‌شود.

تصویر یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر فرایند یادگیری - یاددهی است که از دیرباز در کتاب‌های آموزشی از آن استفاده شده است. اما تصویر موقعی به یادگیری متن کمک می‌کند که تنها تزئین‌گر کتاب نباشد، بلکه گسترش‌دهنده متن باشد و این امر، تنها با رعایت استانداردهای تصویر آموزشی در یک کتاب امکان‌پذیر است. از این رو، شناخت این استانداردها و رعایت آن‌ها اهمیت فراوانی دارد. از جمله مؤلفه‌های اساسی جامعه‌پذیری، که از این طریق به دانش‌آموزان انتقال داده می‌شود، فرهنگ جنسیتی است. کتاب درسی به عنوان یکی از رسانه‌های کارآمد و اثربخش آموزشی محسوب می‌شود که می‌تواند زمینه یادگیری و خودآموزی را برای فراگیران فراهم نماید و در روند جامعه‌پذیری، تکوین هویت جنسیتی، و ادراک دانش‌آموزان از مقوله جنسیت تأثیرگذار است. درج تصاویر یکی از موثرترین ابزار اثرگذاری در فرایند طراحی و تولید کتب درسی می‌باشد. روش‌های تحلیل محتوای کتاب درسی اهمیت بسیاری در بازنگری و ارزیابی کتاب‌ها دارد [۱]. بررسی و تحلیل کتاب درسی به عنوان یکی از عناصر مهم در فرایند نظام متمرکز آموزش و پرورش ایران از اهمیت و ارزش خاصی برخوردار است [۲].

تصویرسازی و تدوین کتاب درسی نیازمند تخصص خاصی در حوزه کودک و آشنایی با روانشناسی کودک است. کتب آموزشی دوره دبستان، اهمیت ویژه‌ای در شکل‌گیری شخصیتی و رفتاری مخاطبان این دوره داشته و توسط تصویرسازی صحیح می‌توان موضوعات ملی، بومی و رفتاری را در وجود مخاطبان این دوره نهادینه کرد. در تصویرسازی کتب کودک باید توجه ویژه‌ای به رده سنی کودک و سطح درک و فهم وی صورت گیرد، زیرا کتاب درسی اولین عامل ایجاد انگیزه برای دانش و پیشرفت در نوآموز است [۳].

تصویرسازی کتاب‌های درسی یکی از شاخه‌های بسیار مهم تصویرسازی است که متأسفانه در کشور ایران مورد بی‌توجهی قرار گرفته است. یکی از راه‌های ایجاد جذابیت استفاده از خلاقیت در تصاویر است. از آنجا که در پس تصویرسازی علمی بحث آموزش مطرح است پس باید علاوه بر جذابیت موضوع بر واقع‌گرا بودن و درست فهمیدن نیز تأکید شود تا مخاطب که در این جا کودکان هستند درک درستی از مفهوم موضوع داشته باشند. مصور کردن کتاب درسی برای دستیابی دانش‌آموزان به آگاهی اهمیت زیادی دارد [۴].

از طریق مطالعه و ارزشیابی محتوای کتاب‌های درسی می‌توانیم نقاط قوت و ضعف احتمالی کتاب‌های درسی را شناسایی کرده و جهت اصلاح و تغییر محتوا، متناسب با اهداف تعیین شده و اصول علمی در اختیار مدیران و برنامه‌ریزان و مولفان کتاب‌های درسی قرار دهیم. چگونگی تنظیم محتوای کتب درسی عامل مهمی در تعیین چگونگی یادگیری است، گاهی نامناسب بودن محتوا و عدم تناسب آن با توانایی و فهم دانش‌آموزان، یادگیری را دشوار خواهد کرد. بنابراین در تهیه کتب تخصصی اثربخش، باید فعالیت‌های یادگیری با توانایی‌های دانش‌آموزان منطبق باشند [۵].

در هر کشوری، گفتمانی خاص وجود دارد که همه اصول، قوانین، ارزش‌ها و هنجارها از آن منبعث می‌شود. کتب درسی یکی از ابزارهای لازم برای انتقال این گفتمان به مخاطبان است. در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی جنس مذکر بیشتر تصویر کشیده شده است ولی جنس مونث به میزان کمتری مورد استفاده قرار گرفته است. هرچند در سال‌های اخیر حرکت‌هایی در جهت برابری جنسیتی صورت گرفته است؛ اما هنوز چرخه تحلیل به طرف مردان سنگینی می‌کند [۶].

هدف از پژوهش حاضر بررسی تصاویر همه کتاب‌های درسی ریاضی دوره ابتدایی ایران در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ می‌باشد که در این پژوهش تصاویر هر شش کتاب ریاضی دوره ابتدایی از بعد جنسیتی ارزیابی می‌شود. در این راستا در این پژوهش سعی شده است به سوالات زیر پاسخ داده شود:

۱) آیا در کتاب‌های درسی ریاضی ابتدایی به جنس مذکر و مونث به یک اندازه توجه می‌شود و یا اینکه یکی بر دیگری ارجحیت

دارد؟

۲) آیا دو جنس مذکر و مونث از یکدیگر تفکیک شده‌اند یا در تعامل با هم قرار دارند؟

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

۱.۱. مبانی نظری تحقیق

صادق [۷]، در پژوهشی با عنوان "بازنمایی جنسیتی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هشتم" به نتایجی دست یافت که نشان می‌دهد، در بخش کمی، به مردان بیشتر از زنان پرداخته شده است. در این بررسی آنچه مشهود است: حضور فعال مردان در فضاهای کشاورزی صنعتی و محیط‌های مدرن استفاده از وسایل ارتباطی نوین و فناوری‌های پیشرفته معرفی دانشمندان مرد و شخصیت‌های مشهور تاریخی و مذهبی و خیرین نیکوکار و به تصویر کشیدن حضور فعال آنان در کنفرانس‌ها و فعالیت‌های سیاسی و مشاغل نظامی و حتی نشان دادن حق رای مردان در پای صندوق انتخابات ریاست جمهوری و... همه اشاره به این امر دارد که زنان با معیار این شاخص‌ها حضور چندانی در کتاب مورد بررسی متون و تصاویر ندارند. بنابراین از نگاه عدالت جنسیتی به نظر می‌رسد که در محتوای کتاب مربوطه نقش‌های زنان در موقعیت‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نسبت به واقعیت‌های جامعه یا دیده نشده یا کم رنگ نشان داده شده است.

قلی پور [۸]، در پژوهشی با عنوان "تحلیل محتوای توصیفی تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی بر اساس معیار عدالت جنسی" به نتایجی دست یافت که نشان می‌دهد، در این تصاویر زنان معمولاً در نقش افرادی احساسی و زبردست و مردان با ویژگی‌های شخصیتی خردمحور و دستوردهنده ظاهر شده‌اند. در رابطه با نقش‌های شغلی، مردان در مشاغل بیرون از خانه و زنان در قالب مشاغل مربوط به خانه داری یا حداکثر در مشاغل آموزگاری و پرستاری ایفای نقش کرده‌اند. راجع به الگوهای اجتماعی و سیاسی نیز مردان در قالب الگوهای رهبری سیاسی، مصلحان اجتماعی و صاحبان خرد ظاهر شده‌اند و در مقابل، الگوی ارائه شده برای زنان در قالب مادری و همسری مجسم شده است.

رستمی و همکاران [۹]، در پژوهشی با عنوان "تحلیل محتوای توصیفی کتاب ریاضی چهارم ابتدایی از منظر ظاهری و تصاویر" به نتایجی دست یافتند که نشان می‌دهد، کتاب درسی مهم‌ترین و رایج‌ترین منبع آموزشی در نظام تعلیم و تربیت کشور ما است. این نظام آموزشی به صورت متمرکز، سیاست‌گذاری و اداره می‌شود. محتوای کتاب آموزشی باید بتواند به تسهیل، تعمیق و تثبیت یادگیری کمک کند. از ابعاد مختلف محتویات کتاب‌های درسی چه از لحاظ متن و چه از نظر تصویر تأثیر قابل توجهی در شناخت افراد از هویت جنسیتی‌شان دارد. کتاب‌های درسی از یک‌سو نگرش شاگردان درباره نقش‌های جنسیتی را شکل می‌دهد و از سوی دیگر به تقویت آن می‌پردازد. به این ترتیب پیام‌های عرضه‌شده در کتاب‌های درسی ذهن و فکر شاگردان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و متناسب با آن هر جنس، رفتارهای خاص خود را دارد. «افراد از طریق هویت جنسیتی رفتارهایی را انجام می‌دهند که جامعه برای آنان به عنوان دختر یا پسر مهر تایید زده است.

۲. روش تحقیق

این پژوهش از نوع تحلیل محتوای توصیفی است که در آن از بررسی داده‌های کمی به دست آمده از پژوهش به نتایج کیفی می‌رسیم و با استفاده از آن به بررسی وجود یا عدم وجود تبعیض جنسیتی در تصاویر همه کتاب‌های ریاضی دوره ابتدایی می‌پردازیم.

انتخاب تصاویری که باید تحلیل شود، همان تعیین جامعه آماری است، جامعه آماری در این تحلیل همه تصاویر کتاب‌های درسی است که در آن‌ها از جنس مذکر و یا مونث، پسر و یا دختر ۴ تا ۱۸ سال و در موارد اندک ویژه‌ای اشخاص با سنین بالاتری نیز در نظر گرفته شد، اما در برخی از تصاویر کتاب‌ها که در آن‌ها دانش‌آموزان همراه با معلم خود در حال انجام فعالیت خاصی هستند، از در نظر گرفتن نوع جنسیت معلم صرف نظر شده است و صرفاً به نوع جنسیت دانش‌آموزان توجه شده است.

طبقه‌بندی مورد بحث در این تحقیق یک طبقه‌بندی یک سطحی است که از لحاظ جنسیت به سه بخش زیر تقسیم می‌شود:

- ۱) تصاویری که در آن‌ها تنها از جنس مذکر جهت بیان یک مطلب و یا انجام یک فعالیت خاص استفاده می‌شود.
- ۲) تصاویری که در آن‌ها تنها از جنس مونث جهت بیان یک مطلب و یا انجام یک فعالیت خاص استفاده می‌شود.
- ۳) تصاویری که در آن‌ها از هر دو جنس مذکر و مونث در کنار هم و یا در تعامل باهم جهت بیان یک مطلب و یا انجام یک فعالیت خاص استفاده می‌شود.

۳. یافته‌های پژوهش

برای پاسخ به سوال‌های مطرح شده در این پژوهش، بررسی‌هایی در بخش تصاویر هر شش کتاب درسی ریاضی دوره ابتدایی از لحاظ وجود یا عدم وجود تبعیض جنسیتی صورت گرفته است. نتایج بررسی‌های صورت گرفته در جدول‌های زیر اینگونه آمده است [۱۰]:

جدول ۱- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب ریاضی اول

جنسیت / درس	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۰	۰	۰	۰	۲	۱۰۰
دو	۲	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
سه	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰۰
چهار	۳	۷۵	۰	۰	۱	۲۵
پنج	۲	۶۶/۶۷	۰	۰	۱	۳۳/۳۳
شش	۳	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
هفت	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰۰
هشت	۳	۲۵	۹	۷۵	۰	۰
نه	۲	۶۶/۶۷	۱	۳۳/۳۳	۰	۰
ده	۰	۰	۱	۱۰۰	۰	۰
یازده	۰	۰	۱	۱۰۰	۰	۰
دوازده	۴	۶۶/۶۷	۱	۱۶/۶۷	۱	۱۶/۶۶
سیزده	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰۰
چهارده	۱	۳۳/۳۳	۱	۳۳/۳۳	۱	۳۳/۳۳
پانزده	۴	۸۰	۱	۲۰	۰	۰
شانزده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
هفده	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰۰
هجده	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
نوزده	۴	۸۰	۰	۰	۱	۲۰
بیست	۲	۶۶/۶۷	۰	۰	۱	۳۳/۳۳
بیست و یک	۵	۸۳/۳۳	۱	۱۶/۶۷	۰	۰
بیست و دو	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بیست و سه	۴	۸۰	۰	۰	۱	۲۰
بیست و چهار	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
بیست و پنج	۶	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
مجموع	۴۸	۶۲/۳	۱۶	۲۰/۷۸	۱۳	۱۶/۸۹

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول ۱، مشاهده می‌شود که کتاب ریاضی اول ابتدایی از وضعیت نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر برخوردار است؛ به گونه‌ای که در ۱۵ درس که شامل درس‌های دوم، چهارم، پنجم، ششم، نهم، دوازدهم، شانزدهم، هجدهم، نوزدهم، بیستم، بیست و یکم، بیست و سوم، بیست و چهارم و بیست و پنجم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۲، ۳، ۲، ۳، ۲، ۴، ۱، ۱، ۴، ۴، ۲، ۴، ۵، ۴، ۱ و ۶ تصویر، به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در دروس دیگر که شامل درس‌های هشتم، نهم و یازدهم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۹، ۱ و ۱ تصویر، به جنس مؤنث بیشتر توجه شده است.

در درس چهاردهم کتاب، میزان توجه به هر دو جنس یکسان و مقدار فراوانی آن برابر ۱ تصویر است. همچنین از تصاویر مربوط به هر دو جنس که در کنار هم و در تعامل با هم هستند، در درس اول با مقدار فراوانی ۲ و در درس‌های سوم، هفتم، سیزدهم و هفدهم با مقدار فراوانی ۱ تصویر جهت توضیح و یا انجام فعالیت خاصی بهره گرفته شده است که از فراوانی و درصد پائینی برخوردار است. اما در این بین در درس بیست و دوم از اشخاص جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده نشده است.

به طور کلی از ۷۷ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در این کتاب، در ۴۸ تصویر فقط به جنس مذکر، در ۱۶ تصویر فقط به جنس مونث و تنها در ۱۳ تصویر به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب، ۶۲/۳٪، ۲۰/۷۸٪ و ۱۶/۸۹٪ از کل تصاویر این کتاب را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به داده‌های به دست آمده از جدول ۱ می‌توان گفت که غالب توجه تصاویر کتاب ریاضی اول ابتدایی مربوط به جنس مذکر می‌باشد.

جدول ۲- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب ریاضی دوم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۱۳	۴۸/۱۴	۱۰	۳۷/۰۳	۴	۱۴/۸۱
دو	۱۲	۴۸	۹	۳۶	۴	۱۶
سه	۹	۴۲/۸۵	۸	۳۸/۰۹	۴	۱۹/۰۴
چهار	۱۰	۴۰	۱۱	۴۴	۴	۱۶
پنج	۱۲	۵۲/۱۷	۷	۳۰/۴۳	۴	۱۷/۳۹
شش	۱۲	۴۶/۱۵	۱۰	۳۸/۴۶	۴	۱۵/۳۸
هفت	۱۰	۴۷/۶۱	۷	۳۳/۳۳	۴	۱۹/۰۴
هشت	۱۰	۳۷/۰۳	۱۳	۴۸/۱۴	۴	۱۴/۸۱
مجموع	۸۸	۴۵/۱۲	۷۵	۳۸/۴۶	۳۲	۱۶/۴۱

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول ۲، مشاهده می‌شود که تصاویر کتاب ریاضی دوم ابتدایی نیز وضعیت متعادلی در استفاده از هر دو جنس برخوردار نیست؛ به گونه‌ای که فقط در ۲ فصل که شامل فصل‌های، چهارم و هشتم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۱۱ و ۱۲ تصویر، به جنس مونث نسبت به مذکر بیشتر توجه شده است. و در شش فصل از این کتاب که شامل فصل‌های اول، دوم، سوم، پنجم، ششم و هفتم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۱۳، ۱۲، ۹، ۱۲، ۱۰، ۱۲، ۱۰ تصویر، به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در هیچ یک از فصل‌ها توجه به هر دو جنس یکسان نیست.

به طور کلی از ۱۹۵ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در این کتاب، در ۸۸ تصویر فقط به جنس مذکر، در ۷۵ تصویر فقط به جنس مونث و در ۳۲ تصویر به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب ۴۵/۱۲٪، ۳۸/۴۶٪ و ۱۶/۴۱٪ از کل تصاویر این کتاب را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به داده‌های به دست آمده از جدول ۲ می‌توان گفت که در کتاب ریاضی دوم ابتدایی نیز غالب توجه تصاویر معطوف به جنس مذکر می‌باشد.

جدول ۳- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب ریاضی سوم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۹	۴۲/۸۵	۱۲	۵۷/۱۴	۰	۰
دو	۸	۴۴/۴۴	۱۰	۵۵/۵۵	۰	۰
سه	۷	۴۱/۱۷	۱۰	۵۸/۸۲	۰	۰
چهار	۱۰	۵۲/۶۳	۹	۴۷/۳۶	۰	۰
پنج	۸	۴۷/۰۵	۹	۵۲/۹۴	۰	۰
شش	۸	۴۴/۴۴	۱۰	۵۵/۵۵	۰	۰

۰	۰	۵۸/۸۲	۱۰	۴۱/۱۷	۷	هفت
۰	۰	۵۰	۱۰	۵۰	۱۰	هشت
۰	۰	۵۴/۴۲	۸۰	۴۵/۵۷	۶۷	مجموع

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول ۳، می‌توان گفت که تصاویر کتاب ریاضی سوم ابتدایی از وضعیت تقریباً متعادلی در استفاده از هر دو جنس برخوردار است؛ به گونه‌ای که در ۷ فصل که شامل فصل‌های اول، دوم، سوم، پنجم، ششم و هفتم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۱۲، ۱۰، ۹، ۱۰ و ۱۰ تصویر، به جنس مونث بیشتر توجه شده است. و تنها در یک فصل از این کتاب که شامل فصل چهارم می‌باشد، با مقدار فراوانی ۱۰ تصویر، به جنس مونث بیشتر توجه شده است.

درس هشتم تنها درسی است که میزان توجه به هر دو جنس در آن یکسان و مقدار فراوانی آن‌ها برابر ۱۰ تصویر است. در کتاب ریاضی سوم ابتدایی از تصاویر مربوط به هر دو جنس که در کنار هم و در تعامل با هم هستند، بهره گرفته نشده است.

به طور کلی از ۱۴۷ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در این کتاب، در ۸۰ تصویر فقط به جنس مونث و در ۶۷ تصویر فقط به جنس مونث توجه شده است که به ترتیب شامل ۵۴/۴۲٪ و ۴۵/۵۷٪ از کل تصاویر این کتاب می‌باشند. داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد؛ از آنجا که بیشتر تصاویر کتاب ریاضی سوم مربوط به جنس مونث است، این جنس در رتبه نخست دایره توجه تصاویر این کتاب قرار دارد و در این بین از تصاویر مربوط به هر دو جنس که در کنار هم و در تعامل با هم هستند، بهره گرفته نشده است.

جدول ۴- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب ریاضی چهارم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۸	۳۸.۱	۹	۴۲.۹	۴	۱۹
دو	۹	۴۱	۹	۴۱	۴	۱۸
سه	۱۶	۴۰	۱۸	۴۵	۶	۱۵
چهار	۱۲	۴۴.۴	۱۱	۴۰.۷	۴	۱۴.۸
پنج	۱۳	۴۳.۳	۱۳	۴۳.۳	۴	۱۳.۳
شش	۱۱	۴۲.۳	۱۱	۴۲.۳	۴	۱۵.۴
هفت	۵	۴۱.۷	۶	۵۰	۱	۸.۳
مجموع	۷۴	۴۱.۶	۷۷	۴۳.۲	۲۷	۱۵.۲

در کتاب ریاضی چهارم، در بخش عنوان کار در کلاس از تصویر یک پسر و در بخش عنوان فعالیت از تصویر یک دختر استفاده شده است. همچنین در عنوان تمرین، تصویر ۲ دختر و یک پسر در کنار هم قرار گرفته شده است.

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و نتایج حاصل از جدول ۴، مشخص شد که کتاب ریاضی پایه چهارم ابتدایی از وضعیت نامتعادلی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر برخوردار است؛ به گونه‌ای که در ۱ درس که شامل درس چهارم می‌باشد، مقدار فراوانی ۱۲ تصویر به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در سه درس که شامل درس‌های اول، سوم و هفتم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۹، ۱۸ و ۶ تصویر به جنس مونث بیشتر توجه شده است.

دروس دوم، پنجم و ششم به ترتیب به مقدار فراوانی ۹، ۱۳ و ۱۱ دروسی می‌باشد که در آن میزان توجه به هر دو جنس یکسان است. تصاویر مربوط به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، در تمام دروس مشاهده می‌شود که مانند سایر کتاب‌های ریاضی ابتدایی از فراوانی و درصد پایینی برخوردار است.

به طور کلی از ۱۷۸ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در کتاب، در ۷۴ تصویر فقط به جنس مذکر، در ۷۷ تصویر فقط به جنس مونث و در ۲۷ تصویر به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب، ۴۱/۶٪، ۴۳/۲٪ و ۱۵/۲٪ از کل تصاویر این کتاب را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به داده‌های جدول ۴ می‌توان گفت که کتاب ریاضی چهارم ابتدایی جهت استفاده از هر دو جنس مذکر و مونث در تصاویر خود، آن‌ها را به میزان تقریباً متعادلی مورد توجه قرار داده است.

نکته : همانطور که قبلا بیان شد، در عنوان تمرین هر دو جنس در کنار هم قرار دارند بنا براین می توان گفت با توجه به نسبت ۲ به ۱ که در تصویر ذکر شده به کار رفته است، می توان این طور بیان کرد که به صورت نامحسوس، توجه به جنس مونث در این کتاب بیشتر از جنس مذکر می باشد.

جدول ۵- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب ریاضی پنجم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۱	۲۵	۳	۷۵	۰	۰
دو	۴	۴۴/۴۴	۴	۴۴/۴۴	۱	۱۱/۱۱
سه	۰	۰	۰	۰	۰	۰
چهار	۰	۰	۰	۰	۰	۰
پنج	۰	۰	۰	۰	۰	۰
شش	۲	۵۰	۱	۲۵	۱	۲۵
هفت	۰	۰	۰	۰	۰	۰
مجموع	۷	۴۶/۶۶	۸	۵۳/۳۳	۰	۰

بررسی های انجام شده و نتایج حاصل از جدول ۵، نشان می دهد که کتاب ریاضی پنجم ابتدایی نیز وضعیت متعادل تری در استفاده از هر دو جنس در تصاویر دارد؛ به گونه ای که در ۱ فصل این کتاب که شامل فصل ششم می باشد، با مقدار فراوانی ۲ تصویر به جنس مذکر بیشتر از جنس مونث توجه شده است و در یک فصل با مقدار فراوانی ۳ تصویر میزان توجه به جنس مونث بیشتر از جنس مذکر است. توجه برابر به هر دو جنس نیز تنها در درس دوم کتاب صورت گرفته است و مقدار فراوانی تصاویر مربوط به هر یک از جنس های مذکر و مونث در آن برابر ۴ تصویر می باشد. همچنین در درس های سوم، چهارم، پنجم و هفتم هیچ تصویری که در آن از جنس مذکر یا مونث جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده باشد، وجود ندارد.

به طور کلی از ۱۵ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در کتاب ریاضی پنجم، ۷ تصویر مربوط به جنس مذکر و ۸ تصویر مربوط به جنس مونث می باشد که به ترتیب ۴۶/۶۶٪ و ۵۳/۳۳٪ از تصاویر این کتاب را شامل می شوند، همچنین در این کتاب تنها در دو فصل از هر دو جنس مذکر و مونث که در کنار هم و در تعامل با هم هستند استفاده شده است. طبق داده های به دست آمده از جدول ۵ می توان گفت کتاب ریاضی پنجم ابتدایی جهت استفاده از هر دو جنس مذکر و مونث در تصاویر خود آن ها را به میزان تقریباً مساوی مورد توجه قرار داده است.

جدول ۶- میزان فراوانی و مقدار درصد انواع تصاویر از لحاظ جنسیت در کتاب ریاضی ششم

جنسیت	پسر		دختر		دختر و پسر باهم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
یک	۵	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
دو	۱	۲۵	۲	۵۰	۱	۲۵
سه	۱	۵۰	۱	۵۰	۰	۰
چهار	۱	۱۰۰	۰	۰	۰	۰
پنج	۲	۵۰	۲	۵۰	۰	۰
شش	۰	۰	۵	۱۰۰	۰	۰
هفت	۱	۵۰	۱	۵۰	۰	۰
مجموع	۱۱	۴۷/۸	۱۱	۴۷/۸	۱	۴/۳

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

بررسی‌های انجام شده و نتایج حاصل از جدول ۶، نشان می‌دهد که کتاب ریاضی ششم ابتدایی متعادل ترین کتاب ریاضی دوره ابتدایی در استفاده از هر دو جنس در تصاویر می باشد؛ به گونه‌ای که در ۲ فصل که شامل اول و چهارم می‌باشد، به ترتیب با مقدار فراوانی ۵ و ۱ تصویر به جنس مذکر بیشتر توجه شده است. در ادامه بررسی‌ها مشخص شد که در فصل های دوم و ششم کتاب به ترتیب با مقدار فراوانی ۲ و ۵ تصویر میزان توجه به جنس مونث بیشتر از جنس مذکر است.

توجه برابر به هر دو جنس نیز در فصل های سوم، پنجم و هفتم این کتاب صورت گرفته است و مقدار فراوانی تصاویر مربوط به هر یک از جنس‌های مذکر و مونث به ترتیب برابر ۱، ۲ و ۱ تصویر می‌باشد.

به طور کلی از ۲۳ تصویر مرتبط با موضوع پژوهش در کتاب ریاضی ششم، ۱۱ تصویر مربوط به جنس مذکر و ۱۱ تصویر مربوط به جنس مونث می‌باشد و تنها در ۱ تصویر به هر دو جنس که در کنار هم و در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب ۴۷/۸٪ و ۴۷/۸٪ از تصاویر را شامل می‌شوند. داده‌های به دست آمده از جدول ۶ نشان می‌دهد که توجه تصاویر کتاب ریاضی ششم ابتدایی، بر روی هر دو جنس می‌باشد.

در یک جمع‌بندی کلی از داده‌های به دست آمده از جدول‌ها مشخص شد که در شش کتاب ریاضی دوره ابتدایی، از ۶۳۵ تصویری که از اشخاص جهت توضیح یا انجام فعالیت خاصی استفاده شده است، ۲۹۵ تصویر مربوط به جنس مذکر، ۲۶۷ تصویر مربوط به جنس مونث و تنها در ۷۳ تصویر به هر دو جنس که در تعامل با هم هستند، توجه شده است که به ترتیب ۴۶/۴۵٪، ۴۲/۰۴٪ و ۱۱/۴۹٪ از کل این تصاویر را شامل می‌شوند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

همانطور که گفته شد هدف از این پژوهش تحلیل محتوای توصیفی تصاویر کتاب‌های درسی ریاضی دوره ابتدایی از منظر میزان توجه به بعد جنسیتی بود و بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که غالب توجه تصاویر شش کتاب ریاضی دوره ابتدایی بر روی جنس مذکر می‌باشد که این موضوع نوعی تبعیض جنسیتی به حساب می‌آید. در پاسخ به سوال اول پژوهش که آیا در تصاویر کتاب‌های ریاضی ابتدایی تبعیض جنسیتی وجود دارد یا نه، به این معنا که به جنس مذکر و مونث به یک اندازه توجه می‌شود یا یکی بر دیگری ارجحیت دارد، با توجه به بررسی‌های صورت گرفته مشخص شد که در تصاویر کتاب‌های پایه‌های اول و دوم، تبعیض جنسیتی به نفع جنس مذکر وجود دارد به عبارت دیگر در تصاویر این کتاب‌ها از جنس مذکر بیشتر از جنس مونث استفاده شده است و در کتاب های پایه سوم، چهارم و پنجم استفاده از تصاویر هر دو جنس مذکر و مونث به میزان متعادل می باشد. تنها در تصاویر کتاب ریاضی پایه ششم میزان استفاده از جنس مونث و مذکر مساوی می‌باشد. نتایج تبعیض جنسیتی بین فراگیران دختر و پسر در آینده مشکلاتی را به وجود خواهد آورد که در وهله اول خود شخص، در مراحل بعدی خانواده‌اش و در نهایت امر گریبانگیر جامعه خواهد شد. در پاسخ به سوال دوم که آیا دو جنس مذکر و مونث از یکدیگر تفکیک شده‌اند یا در تعامل با هم هستند، می‌توان گفت با توجه به اینکه تعداد تصاویر مربوط به حضور هر دو جنس در کنار هم و در تعامل با هم، در اکثر کتاب‌های ریاضی دوره ابتدایی پایین و یا حتی صفر است پس می‌توان نتیجه گرفت که دو جنس مذکر و مونث تقریباً از یکدیگر تفکیک شده‌اند.

با توجه به نقش تصاویر کتاب به عنوان بخشی از برنامه درسی پنهان، از زاویه پژوهش به دیگر پژوهشگران توصیه می‌شود که تحلیل تصاویر دیگر کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی بپردازند تا مشخص شود سایر کتاب‌ها چگونه از منظر تبعیض و یا تفکیک جنسیتی به تصاویر پرداخته‌اند و تاثیر حاصل از آن در یادگیری فراگیران چه بوده است و سرانجام اینکه چه پیامدهایی برای جامعه خواهد داشت.

mph.sdcongress.ir

هشتمین همایش بین المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار

8th International Conference on
Management, Psychology & Humanities with sustainable development approach

منابع

- [۱]. مریم علوی پور؛ فاطمه علوی پور؛ جواد عبدالخانی و حیدر احمدی، ۱۴۰۲. تحلیل کتاب‌های درسی در تناسب با نیازهای دانش-آموزان (از دیدگاه معلمان مقطع ابتدایی)، دومین همایش بین المللی علوم تربیتی، مشاوره، روانشناسی و علوم اجتماعی، همدان.
- [۲]. صغری علی آبادی؛ رضا شیرازی؛ زهرا وکیلی؛ سعیده کوهکن؛ سمیه قاسمی و سیما رحیمی، ۱۴۰۱. تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی براساس ارتباط تصویر و متن نوشتاری براساس معتبر بودن تصاویر، ششمین کنفرانس ملی روانشناسی (علم زندگی)، شیراز.
- [۳]. مونا محمدی، ۱۳۹۸. بررسی ارتباط تصویر با نوشته در کتاب‌های درسی دبستان در ایران، دومین کنفرانس بین المللی میان رشته‌ای روسیه و شرق: هنر، فلسفه و فرهنگ.
- [۴]. ویدا گوهرجو و نادر موسوی فاطمی، ۱۴۰۲. بررسی تصویرسازی علمی آموزشی کتاب‌های درسی دبستان، پنجمین کنفرانس بین المللی و ششمین کنفرانس ملی عمران، معماری، هنر و طراحی شهری.
- [۵]. حسین بهجت، ۱۴۰۲. اهمیت تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، اولین کنفرانس بین المللی روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و فلسفه، بابل.
- [۶]. رضا علی نوروزی؛ وحید قاسمی و رعنا محمدتقی نژاد، ۱۳۹۴. تحلیل محتوای مقایسه‌ای تصاویر کتاب‌های درسی ایران و سوریه با تاکید بر نابرابری نقش‌های جنسیتی، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶، ۱: ۳۸-۱۷.
- [۷]. مریم صادق، ۱۴۰۲. بازنمایی جنسیتی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هشتم، دوازدهمین کنفرانس بین المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی، تهران.
- [۸]. الهه قلی پور، ۱۴۰۲. تحلیل محتوای توصیفی تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی بر اساس معیار عدالت جنسی، دومین کنفرانس روانشناسی، علوم تربیتی، علوم اجتماعی و علوم انسانی.
- [۹]. زهرا رستمی؛ زهرا زبانی و فاطمه جعفری کلپیر، ۱۳۹۹. تحلیل محتوای توصیفی کتاب ریاضی چهارم ابتدایی از منظر ظاهری و تصاویر، هشتمین کنفرانس بین المللی روانشناسی، مشاوره و علوم تربیتی، تبریز.
- [۱۰]. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۴۰۲. ریاضی اول تا ششم دبستان. تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.